

Wielisława Warzywoda-Kruszyńska
Ewa Rokicka
Katedra Socjologii Ogólnej UŁ

POLITYKA SPOŁECZNA NA RZECZ PRZEWYCIĘŻANIA MIĘDZYPOKOŁENIOWEJ TRANSMISJI NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNYCH. MIEJSCE I ROLA PROGRAMU ‘PROFIT’

1. Wprowadzenie

PROFIT jest programem badawczym finansowanym przez Unię Europejską, zarejestrowanym w Komisji Europejskiej pod numerem CIT2-CT-2004-506245. Nazwę programu stanowi akronim angielskiego tytułu *Policy Responses Overcoming Factors in the Intergenerational Transmission of Inequalities*. W wolnym tłumaczeniu powyższy tytuł wskazuje, że przedmiotem zainteresowania badaczy realizujących projekt są odpowiedzi polityki społecznej na wyzwania wynikające z międzypokoleniowej transmisji nierówności. Czas trwania projektu został określony na 36 miesięcy, z datą rozpoczęcia ustaloną na dzień 1 maja 2004 i datą zakończenia – 30 kwietnia 2007.

Głównym koordynatorem programu jest prof. Wielisława Warzywoda-Kruszyńska z Uniwersytetu Łódzkiego. Uczestniczy w nim osiem zespołów badawczych, reprezentujących następujące instytucje naukowe:

- Uniwersytet Łódzki, Polska, koordynator;
- Centrum Badawcze REGLO, Bułgaria;
- Uniwersytet w Giessen, Niemcy;
- Uniwersytet w Tartu, Estonia;
- Uniwersytet w Turku, Finlandia;
- Uniwersytet w Padwie, Włochy;
- Uniwersytet Witolda Wielkiego, Litwa;
- Uniwersytet w Loughborough, Wielka Brytania.

W skład konsorcjum wchodzi profesorowie: Wielisława Warzywoda-Kruszyńska (socjolog UŁ), Ewa Rokicka (socjolog, UŁ), Dieter Eissel (poli-

tyk społeczny, Niemcy), Elisaveta Ignatowa (socjolog, Bułgaria), Dagmar Kutsar (psycholog społeczny, Estonia), Harri Melin (socjolog, Finlandia), Alisa DelRe (politolog, Włochy), Kestutis Pukelis (pedagog, Litwa), Jeremy Leaman (ekonomista polityczny, Wlk. Brytania).

Członkami zespołu doradczego są profesorowie: Lynda Henley Waltersz Uniwersytetu Georgii, USA; Elsa Oyen z Uniwersytetu w Bergen, Norwegia, Nikolai Genov z *Freie Universitaet Berlin*, Zdzisława Janowska z UŁ.

Partnerzy biorący udział w projekcie zostali celowo dobrani tak, aby reprezentowali kraje zarówno zachodniej, jak i wschodniej części Europy. Badaniami objętych zostało siedem krajów członkowskich Unii Europejskiej oraz jeden kraj kandydujący. Poszczególne kraje charakteryzuje różny poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego, uwarunkowania polityczne i kulturowe oraz, co szczególnie istotne z punktu widzenia podjętej problematyki badawczej, różne rozwiązania w zakresie polityki społecznej. Wśród „starych” krajów członkowskich UE są Wielka Brytania, Niemcy, Finlandia i Włochy, które przystąpiły do Unii w ramach kolejnych „fal” akcesji. Utożsamiają one różne modele państwa opiekuńczego (kolejno – liberalny, kontynentalny, nordycki oraz śródziemnomorski). W grupie krajów reprezentujących „nowych” członków UE znalazły się państwa bałtyckie (Estonia, Litwa) oraz środkowoeuropejskie (Polska). Kraje kandydujące reprezentuje Bułgaria. Wśród tych krajów są były republiki Związku Radzieckiego oraz państwa posiadające własną administrację państwową i system rządowy. Oprócz wielu podobieństw, występują między tymi krajami istotne różnice dotyczące rodzajów i sposobów prowadzenia polityki społecznej (np. w obszarze edukacji), mogące mieć zróżnicowany wpływ na możliwości międzypokoleniowej mobilności. Dobór krajów według powyższych kryteriów zapewnia możliwość uogólnienia uzyskanych wyników na cały obszar powiększonej Unii Europejskiej.

Wszyscy partnerzy uczestniczący w projekcie posiadają długoletnie doświadczenie we współpracy międzynarodowej. Większość z nich uczestniczyła wcześniej w badaniach porównawczych.

2. Miejsce PROFIT-u w 6. Programie Ramowym

Propozycja badawcza została sformułowana w odpowiedzi na Ogłoszenie o Konkursie (*Call for Proposals*) w ramach 6. Programu Ramowego Badań i Rozwoju Technicznego (6PR) Unii Europejskiej. Celem 6PR jest realizacja koncepcji Europejskiej Przestrzeni Badawczej (*European Research Area*, ERA), czyli prowadzenie badań i wspomaganie rozwoju technologicznego na poziomie europejskim w sposób spójny i zintegrowany wokół celów uznanych za strategiczne dla rozwoju społeczeństw Europy. 6PR jest narzędziem UE służącym

wykorzystaniu europejskich sieci badawczo-naukowych w celu budowania najbardziej dynamicznej i konkurencyjnej na świecie gospodarki opartej na wiedzy.

W ramach ogólnego budżetu 6PR przeznaczono 12 mld EUR na siedem kluczowych obszarów, czyli priorytetów tematycznych, wyodrębnionych dla ułatwienia realizacji celów programu. Obszarami tymi są:

1. Genomika i biotechnologia dla zdrowia człowieka;

Projekt PROFIT realizowany jest w ramach 7. priorytetu tematycznego „Obywatele i sprawowanie władzy w społeczeństwie opartym na wiedzy” (*Citizens and governance in a knowledge-based society*). Priorytet ten obejmuje działania mające na celu „spójne zmobilizowanie potencjału europejskiego w dziedzinie nauk ekonomicznych, politycznych, społecznych i humanistycznych w całym ich bogactwie i różnorodności, w celu zrozumienia procesów i rozwiązania problemów związanych z powstawaniem społeczeństwa opartego na wiedzy oraz nowymi formami stosunków między poszczególnymi obywatelami oraz między obywatelami i instytucjami” (6. *Program Ramowy Badań i Rozwoju Technicznego (2002-2006)* – *Przewodnik dla Wnioskodawców*; <http://www.6pr.pl/images/broszura.pdf>).

W ramach 7. priorytetu tematycznego wyróżnione zostały dwa tematy (*General Themes*). PROFIT koncentruje się na Temacie 1: *Spółczesność oparte na wiedzy i spójność społeczna*, w obszarze badawczym (*Research Area*): *Opcje i wybory na rzecz rozwoju społeczeństwa opartego na wiedzy*.

Projekt PROFIT należy do projektów badawczo-rozwojowych lub innowacyjnych (*specific targeted research or innovation projects*, STREP). Zgodnie z celami projektów badawczo-rozwojowych lub innowacyjnych PROFIT przyczynia się do poprawy konkurencyjności europejskiej oraz spełniania potrzeb społeczeństwa i zadań wynikających z polityk UE. PROFIT obejmuje działania w dziedzinie badań i rozwoju technologicznego (*research & technical development*) służące zaprojektowaniu nowej wiedzy spełniającej zapotrzebowanie społeczeństw i wspomagającej realizację polityk Unii.

3. Założenia i cele

Punktem wyjścia PROFIT-u jest założenie, że reprodukcja nierówności zagraża osiągnięciu strategicznych celów Unii Europejskiej, jakimi są: zrównoważony rozwój, spójność społeczna i terytorialna oraz wysoka jakość życia. Z tego też powodu dziedziczenie nierówności stanowi wyzwanie dla społeczeństwa opartego na wiedzy oraz społeczeństwa równych szans. Przeciwdziałanie międzygeneracyjnej transmisji nierówności jest zadaniem państwa. Stosowane rozwiązania powinny znaleźć silne wsparcie ze strony nauk społecznych, których powinnością jest wspierać politykę, dostarczając wyników badań przydatnych w

praktyce.

W koncepcji badawczej leżącej u podstaw projektu przyjęto, że nierówności społeczne oznaczają nierówny podział powszechnie pożądaných dóbr pomiędzy jednostki i grupy. Dobra te to dochody, wyższe wykształcenie, posiadanie pracy, udział we władzy, ochrona zdrowia, itp. Gdy nierówności społeczne ulegają utrwaleniu (poprzez działanie instytucji społecznych, jak na przykład rodzina, system oświaty, rynek pracy) oraz są przekazywane z pokolenia na pokolenie, stają się elementem konstytuującym strukturę społeczną. W społeczeństwie pojawia się stratyfikacja.

W projekcie uwaga badaczy koncentruje się na jednostkach i grupach zajmujących niższe pozycje społeczne, mających ograniczony dostęp do lepszego wykształcenia, pracy, opieki zdrowotnej i innych wymiarów statusu, których dzieci narażone są na dziedziczenie niekorzystnego położenia. Wyrównywanie szans ludzi zajmujących niższe pozycje w społeczeństwie wymaga interwencji państwa. W projekcie analizy zogniskowane są wokół roli polityki społecznej w przezwyciężaniu transmisji nierówności.

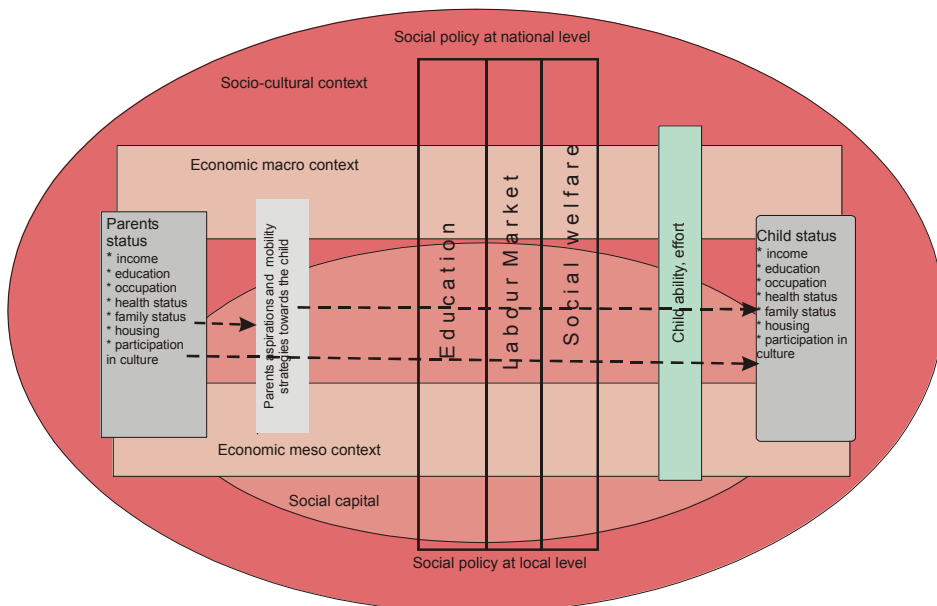
Szczegółowe założenia przyjęte w projekcie można streścić następująco:

1. Reprodukacja nierówności stanowi doświadczenie wszystkich krajów. Różnice dotyczą:
 - zasięgu i natężenia zjawiska,
 - cech społecznych jednostek/grup zajmujących niskie pozycje, które przekazują swoją pozycję dzieciom (np. przynależność etniczną, miejsce zamieszkania, sytuacja na rynku pracy),
 - czynników, które sprzyjają ruchliwości społecznej, bądź ją ograniczają,
2. Transmisja nierówności jest efektem łącznego oddziaływania rodziny, społeczności lokalnej i społeczeństwa
3. Państwo ponosi szczególną odpowiedzialność za zapewnienie równości szans w społeczeństwie.

Zastosowany w badaniach model analityczny prezentuje poniższy wykres (rys. 1).

Model wskazuje na następujące zależności między analizowanymi zmiennymi:

- Status społeczny rodziny określa szanse potomstwa głównie za pomocą zasobów ekonomicznych, kulturalnych i społecznych [Blau, Duncan, 1967; Blackburn, Prandy, 1997].

Rysunek 1. Model analityczny

Źródło: opracowanie własne

- Aspiracje rodziców i inwestycje w edukację dziecka (poprzez *human capital*) zwiększają jego szanse na osiągnięcie wyższego statusu społecznego [Breen, Goldthorpe, 1999; Gershuny, 2002].
- Umiejętności i wysiłki dziecka mają ważne znaczenie dla jego szans na mobilność, jednakże dowiedziono, że dzieci z rodzin o niskim statusie muszą wykazywać się o wiele większymi osiągnięciami niż dzieci pochodzące z rodzin bardziej uprzywilejowanych, żeby zdobyć podobną pozycję społeczną [Breen, Goldthorpe, 1999].
- Wpływ na proces transmisji ma społeczeństwo (społeczno-ekonomiczno-kulturalny kontekst) oraz społeczność (kapitał społeczny i zasoby ekonomiczne).

Wiele polityk składa się na kontekst międzygeneracyjnego dziedziczenia nierówności. Niektóre z rozwiązań przeciwdziałają dziedziczeniu nierówności, inne je utrwalają, lub nawet produkują (wśród nich największe znaczenie ma polityka edukacyjna, zatrudnienia oraz socjalna). Szczegółowe omówienie kwestii dziedziczenia statusu znajduje się w pracach wymienionych w bibliografii.

Kraje różnią się, gdy chodzi o wzajemne relacje między poziomem mikro,

mezo i makro w promowaniu międzypokoleniowej ruchliwości międzypokoleniowej. Różnią się także pod względem tego:

- które polityki (edukacyjna, socjalna, zatrudnienia) są szczególnie wykorzystywane do przeciwdziałania transmisji nierówności,
- jakie praktyczne programy i działania są podejmowane,
- jaki jest podział odpowiedzialności między władzę centralną a władzę samorządową,
- jaką rolę w ograniczaniu transmisji nierówności pełni trzeci sektor.

Projekt PROFIT jest skoncentrowany przede wszystkim na badaniu **wzajemnych relacji** między politykami i programami formułowanymi na szczeblu państwa a działaniami władz lokalnych w przewyżnianiu reprodukcji nierówności.

W projekcie sformułowane zostały cztery pytania badawcze:

1. Jakie są odpowiedzi polityki na szczeblu narodowym służące przeciwdziałaniu transmisji nierówności w różnych kontekstach społeczno-gospodarczo-kulturowych?
2. Jakie implikacje wynikają z oddziaływań państwa dla lokalnych polityk i praktyk służących przeciwdziałaniu reprodukcji nierówności w różnych kontekstach społeczno-kulturowych?
3. Jaką rolę odgrywa polityka lokalna wśród innych czynników wpływających na ruchliwość społeczną jednostek?
4. Jakie są możliwości i ograniczenia przenoszenia przykładów dobrej praktyki, stosowanej na szczeblu lokalnym, z jednego kraju do drugiego?

Kluczowe cele szczegółowe projektu PROFIT są zatem następujące:

- Lepsze zrozumienie kontekstu społeczno-ekonomiczno-kulturowego wpływającego na dziedziczenie nierówności oraz ustalenie odpowiedzi polityki na poziomie narodowym.
- Lepsze zrozumienie wpływu polityki lokalnej na przeciwdziałanie dziedziczeniu nierówności.
- Ustalenie względnego znaczenia lokalnej polityki wśród czynników oddziałujących na międzygeneracyjną mobilność społeczną.
- Dokonanie oceny możliwości przenoszenia lokalnych polityk w zakresie przeciwdziałania dziedziczeniu nierówności z kraju do kraju.

Realizacja celów badawczych wymaga zebrania materiału empirycznego przy użyciu różnych metod i technik badawczych.

Aby lepiej zrozumieć kontekst społeczno-ekonomiczno-kulturowy wpływający na dziedziczenie nierówności oraz ustalić odpowiedzi polityki na poziomie narodowym, zaplanowano, że każdy zespół badawczy opracuje krytyczny przegląd literatury w celu ustalenia wzorów nierówności i czynników je wytwarzających (zob. literatura umieszczona w bibliografii). Przygotowana zostanie również analiza wtórnych danych ilościowych pokazująca kontekst ekonomiczno-

-społeczno-kulturowy nierówności oraz analiza dokumentów i debat politycznych, w tym wywiadów pogłębionych z politykami.

Kolejny cel PROFIT-u, polegający na lepszym zrozumieniu wpływu polityki lokalnej na transmisję nierówności, zostanie zrealizowany w oparciu o materiał pochodzący z grup focusowych i winiet. W dyskusji nad transmisją nierówności wezmą udział aktorzy lokalnej sceny (politycy, reprezentanci służb społecznych, biznesu organizacji pozarządowych).

Aby ustalić względne znaczenie lokalnej polityki wśród czynników oddziałujących na międzygeneracyjną mobilność społeczną, przeprowadzone zostaną:

- Badanie surveyowe z młodymi bezrobotnymi (18-24 lata),
- Badania pogłębione z celowo dobranymi respondentami reprezentującymi różne grupy społeczne.

5. Podsumowanie

Projekt jest innowacyjny pod względem przedmiotu badań, jak i zastosowanych metod badawczych. Biorąc pod uwagę fakt, że we wszystkich krajach europejskich zaawansowany jest proces decentralizacji w rozwiązywaniu problemów społecznych, projekt jest skoncentrowany na lokalnych politykach mających na celu przeciwdziałanie transmisji nierówności. W krajach europejskich przeciwdziałanie bezrobociu i biedzie oddelegowane zostało do władz lokalnych. Jednakże, bardzo rzadko, jeśli w ogóle, porównywane są lokalne strategie wspierające mobilność społeczną stosowane w różnych krajach. Dostarczając wyników przydatnych dla polityki lokalnej, projekt wniesie wkład w wypracowanie europejskiego modelu polityki społecznej.

Zadaniem projektu jest stworzenie płaszczyzny dialogu między badaczami, twórcami polityki, praktykami, organizacjami społecznymi i obywatelami w celu rozwiązywania problemów społecznych. Wymiana przykładów dobrej praktyki i możliwość bezpośredniej wymiany doświadczeń między lokalnymi aktorami z różnych krajów może wnieść wartość dodaną do opracowania europejskiego modelu polityki społecznej.

Ponieważ projekt ma charakter aplikacyjny i jego wyniki mają wspomagać politykę na rzecz przeciwdziałania transmisji nierówności, konieczne jest opracowanie strategii upowszechniania wyników. Zakłada ona włączanie użytkowników badań na wszystkich etapach badania. Osoby tworzące politykę i odbiorcy tej polityki będą włączeni w proces zbierania danych jako członkowie grup focusowych, a następnie będą oceniać wyniki badań i wpływać na ostateczny kształt rekomendacji dla polityki społecznej szczebla centralnego. Spotkania 'stakeholderów' (tj. polityków, biznesmenów, NGOs, obywateli) pozwolą na wymianę różnych punktów widzenia i budowanie dialogu społecznego poprzez

uzgadnianie interesów.

Projekt jest w trakcie realizacji. Prace przebiegają zgodnie z harmonogramem. Pojawiły się już pierwsze publikacje zawierające omówienie literatury dostępnej w krajach partnerskich nad dziedziczeniem nierówności. Więcej informacji o programie można znaleźć na stronie internetowej: www.profit.uni.lodz.pl.

Reasumując, problematyka badawcza podjęta w ramach PROFIT-u ściśle związana jest z refleksją nad szansami na sukces (awans społeczny) jednostek pochodzących z rodzin o niskim statusie oraz jego korelatami. Co więcej, stanowi okazję do ukazania tego problemu w perspektywie porównawczej. Zebrany materiał pozwoli bowiem szukać odpowiedzi na pytanie: Czy w badanych krajach szanse na sukces młodych ludzi z rodzin zajmujących niskie pozycje społeczne są podobne czy zróżnicowane oraz czy państwo podejmuje działania wspierające mobilność tej kategorii społecznej?

BIBLIOGRAFIA

- Alisch M., Dangschat J.S., 1993, *Die Solidarische Stadt. Ursachen von Armut und Strategien fuer einen sozialen Ausgleich*, Darmstadt, Verlag fuer wissenschaftlichen Publikationen
- Atkinson A. B., 1998, *Poverty in Europe*, Blackwell Publications, Oxford
- Becker G., Tomes N., 1979, *An equilibrium theory of the distribution of income and intergenerational mobility*, "Journal of Political Economy", vol. 87, nr 6, 1153-1189
- Blackburn R. M., Prandy K., 1997, *The reproduction of social inequality*, "Sociology" 31, 3, 491-509
- Blau P. M., Duncan O. D., 1967, *The American occupational structure*, New York: Wiley
- Blom R., Melin H. (eds.), 2000, *Class theories and Baltic and Nordic societies in the 90s*, [w:] *Jurisprudencija*, Lietuvos teises Akademija, Vilnius
- Boudon R., 1974, *Education, Opportunity and social inequality*, Chichester, Wiley
- Breen R., Goldthorpe J. H., 1999, *Class inequality and meritocracy: a critique of Saunders and an alternative analysis*, "British Journal of Sociology", vol. 50, nr 1, 1-27
- Crompton R., 1997, *Women and work in modern Britain*, Oxford University Press
- Dearden L., Machin S., Reed H., 1997, *Intergenerational mobility in Britain*, "Economic Journal", vol. 107, 47-64
- Del Re A., 2002, *Genre et representation politique de femmes en Italie: une situation paradoxale*, [w:] Gaspard F., Heinen J. (eds.), *Cahiers du Genre. L'egalité, une utopie?*, no. 33, 85-112
- Eissel D., 2002, *Strategische Netzwerke in der Kommunalpolitik*, [w:] Zielinski H. (ed.), *Die Modernisierung der Stadte*, Wiesbaden, DUV, j.w.
- Erikson R., Jonsson J. O. (eds.), 1996, *Can education be equalized? The Swedish case in comparative perspective*, Westview Press, Boulder
- Erikson R., Jonsson J. O., 2000, *Understanding educational inequality: the Swedish experience*, "L'Annee Sociologique", vol. 50, no. 2, 345-382

- Ermisch J. F., Francesconi M., 2000, *The effects of parents' employment on children's educational performance*, ISER Working Papers, 31
- Gershuny J. I., 2002, *Intergenerational social mobility from human capital perspective*, ISER, Working Paper 2002, 17, Colchester, University of Essex
- Goldthorpe J.H., 2000, *On sociology. Numbers, narratives, and the integration of the research and theory*, Oxford, University Press
- Health A. F., 1981, *Social mobility*, London, Fontana
- Ignatova E., 2001, *Workforce, employment and unemployment in the Pernik Municipality*, Sophia, REGLO
- Jenkins S. P., Schluter Ch., 2002, *The effect of family income during childhood on later-life attainment: evidence from Germany*, ISER Working Papers, 2002-20
- Kutsar D., Grossmann-Loot S., Tiko A., 2000, *Children in Estonia*, UN Report
- Lindblad S., Popkewitz T. S., 2001, *Education governance and social integration and exclusion*, Final report to the European Commission
- Payne J., Abbott P., 1990, *The social mobility of women: Beyond male mobility models*, London, Falmer
- Piketty T., 2000, *Theories of persistent inequalities and intergenerational mobility*, [w:] *Handbook of income distribution*, ed. By T. Atkinson and F. Bourguignon, North-Holland, 429-476
- Platt L., 2003, *The intergenerational social mobility of minorities ethnic groups*, ISER Working Papers, nr 2003-24
6. *Program Ramowy Badań i Rozwoju Technicznego (2002-2006) – Przewodnik dla Wnioskodawców*, dostępny na stronie internetowej <http://www.6pr.pl/images/broszura>
- Rokicka E., Starosta P. 2004, *Educational mobility of the employed and the unemployed*, [w:] Rokicka E., Starosta P. (eds.), *Social mobility and exclusion*, Wyd. UŁ, Łódź
- Roscigno V. J., Crowley M. L., 2001, *Rurality, institutional disadvantage and achievement/attainment*, "Rural Sociology", vol. 66, 268-292
- Schneider B., Coleman J. S. (eds.), 1993, *Parents, their children, and schools*, Boulder, Co, Westview Press
- UNICEF, 2002, *Educational disadvantages in rich nations*, "Inocenti Report Card", 4
- Van de Gaer D., Schokkaert E., Martinez M., 2001, *Three meanings of intergenerational mobility*, "Economica", 68, 519-537
- Warzywoda-Kruszyska W., 2001, *The poor of large city, The poor of large cities: Is an underclass forming. The example of welfare recipients*, [w:] Buchowski M., Conte E., Nagengast C. (eds.), *Poland beyond communism. "Transition" in critical perspective*, Fribourg, University Press Fribourg
- Warzywoda-Kruszyska W., Grotowska-Leder J., 1998, *Concentration of poverty in Polish large cities: An example of Łódź*, „East Central Europe – L'Europe du Centre-Est. Eine wissenschaftliche Zeitschrift”, Special issue edited by J. Szalai – *Old and new poverty in post-1989 Central Europe*